

tože autorka našla řadu znaků, kterými se sourozenci postižených dětí lišili od těch, kteří je nemají, nelze jednoznačně prokázat jejich vyšší psychosociální narušenost; jisté náznaky však nelze popřít.

Vedle standardizovaných testových technik (test rodinných vztahů, Rosenzweigův frustrační test, marburgská škola atd.) jsou pro doplnění celkového obrazu důležité i explorační rozhovory s dětmi i jejich rodiči. Postoje a sociální chování dětí byly také ovlivněny takovými situačními faktory jako věk, pohlaví dítěte, sourozenecká konstelace a závažnost postižení dítěte. Ukázalo se, že na psychosociální situaci sourozenců má vliv především stupeň psychosomatického postižení dítěte. Sourozenci dětí s postižením nejtěžším častěji než ostatní vykazovali symptomy vyššího zatížení. Častěji než ostatní udávali upřednostňování postiženého dítěte v rodině a svůj vztah k matce označovali jako obzvláště tenzní. V rozhovorech častěji než ostatní dávali najevo, že matka má na ně kvůli postiženému dítěti málo času. Hloubka zá-sahu potřeb těžce postižených dětí do života jejich zdravých sourozenců je patrná i z toho, že takoví sourozenci častěji než sourozenci méně postižených dětí považují za samozřejmé, že u nich bude později, v budoucnu, postižené dítě žít.

Ve vztahu k postiženému dítěti má svůj význam i sourozenecká konstelace. Starší zdraví sourozenci mají častěji sklon k výraznější idealizaci postiženého dítěte a častěji vidí mezi jím a sebou značnou podobnost. Idealizaci postiženého sourozence interpretuje autorka jako jistou identifikaci s rodičovskou rolí. Významný byl i celkový počet dětí v rodině. Dvoudětné rodiny, kde zdravé děti neměly dalšího zdravotně sourozence, častěji udávaly, že si s postiženým dítětem vzájemně pomáhají, zatímco děti z rodin s více dětmi vzájemnou pomoc s postiženým dítětem chápaly více jednostranně. O konfliktech na veřejnosti souvisejících s postiženým sourozencem referovaly spíše děti z rodin větších, zatímco děti z rodin dvoudětných problémy a konflikty na veřejnosti spíše tajily.

Fakt, že zkoumané děti jako celek nevykázaly výraznější poruchy chování ve srovnání s kontrolním souborem, mohl být způsoben i příznivým výběrem rodin a absencí rodin neúplných a disharmonických. Nereprezentativní výběr vzorku a skutečnost, že autorka vede celou problematiku psychologizujícím směrem, ubírá práci poněkud na kvalitě. Studii by prospělo obohacení o sociologické přístupy k rodinné a sourozenecké situaci. I když je práce Hackenbergové psána z jiných než marxistických pozic, je cenným podnětem pro rodinnou psychoterapii rodin s invalidním dítětem i v našich podmínkách.

Liliana Nerudová

Marianne Gullestad: *Kitchen-table society*. (Společnost kuchyňského stolu.) Universitetforlaget, Bergen 1984, 386 stran.

Norská sociologie nepatří k těm národním sociologiím, které by se mohly pochlubit dlouhou historií či velkými jmény. Jde v podstatě o vědní disciplínu velmi mladou, která zde začala získávat profesionální zázemí až na počátku 80. let. Vzhledem k jejímu rychlému rozvoji však má dnes již značný význam a obsahuje již některé zajímavé práce, s nimiž se můžeme seznámit díky souběžně vycházejícím anglickým překladům.

Zajímavou prací z oblasti tzv. ženské sociologie, proudu, který se výrazně prosazuje v posledních letech v západoevropských zemích, je monografie norské socioložky M. Gullestadové nazvaná „*Kitchen-table society*“ (Společnost kuchyňského stolu). Autorka se zaměřila na hloubkovou analýzu ženské role v norské dělnické rodině městského typu, na zmapování složitého systému příbuzenských a sousedských vztahů, na zachycení každodenního způsobu života i přístupů k řešení různých závažných problémů a konfliktů. Metodou dlouhodobého zúčastněného pozorování (v průběhu své dvouleté mateřské dovolené se autorka spřátelila s patnácti mladými dělnickými ženami-matkami, které ji v podstatě přijaly mezi sebe navzdory rozdílu v intelektuální i sociální úrovni i navzdory faktu, že se vlastně měly stát předmětem

jejího profesionálního zájmu) shromáždila bohatý materiál, týkající se jak materiálního zázemí rodin, jejich geneze, tak struktury a kvality vnitřních i vnějších vztahů, vzorců chování jednotlivců a skupin.

Nástin obsahu studie nám ukáže možnosti a meze práce tohoto typu. Úvodní kapitola vysvětluje autorčin záměr: vytvořit podrobný etnografický přehled toho, jak se malá skupina mladých dělnických matek v Bergenu (druhém největším norském městě) chová ve svém každodenním životě, jak je jejich život utvářen a formován, jakými činnostmi se zabývají, v jakých kategoriích se pohybují a jaké jsou jejich hodnotové systémy, jak se ztotožňují se svou ženskou rolí a jak se vyrovnávají se svými běžnými problémy.

Druhá kapitola poukazuje na metodologické problémy a úskali, na něž autorka narazila, přičemž za jednu z nejzávažnějších otázek považuje možnost aplikace metody na větší vzorky a reprezentativnost získaných poznatků. Zdůrazňuje jednoznačně výzkumný charakter práce, která má odhalit vztahy mezi společenskými otázkami, jež byly dosud v převážné většině studovány odděleně, a na základě těchto poznatků vytvořit hypotézy, jež by jak mohly být dále testovány a ověřovány statistickými metodami.

Třetí kapitola ukazuje životní dráhu a způsob života jedné konkrétní mladé ženy; v následující kapitole nás autorka seznamuje s rozvrstvením norské společnosti, uvádí stručnou charakteristiku jednotlivých společenských skupin a popisuje vztah ke zkoumané skupině. Poukazuje např. na fakt, že intelekt není v Norsku oceňován tak jako v mnoha jiných zemích. Studium z učebnic je považováno za neužitečné a trochu podezřelé, myšlení je někdy hodnoceno jako nebezpečné. V nižších společenských vrstvách se podstatně výše hodnotí praktické dovednosti. Proto muž s vysokoškolským vzděláním, žijící v sousedství nižších vrstev, cítí často potřebu snižovat náročnost své práce, aby byl přijat do společenství.

Další tři kapitoly zkoumají v různých polohách problematiku domova, domácnosti a rodinného krbu. Osmá kapitola ukazuje vzájemné sousedské a přátelské návštěvy jako základní formu sociability a volnočasových aktivit, klasifikuje typy setkání a návštěv podle účelu a formy, uvádí specifické rysy jednotlivých typů, periodičnost i základní společenská pravidla chování při jednotlivých příležitostech. V této souvislosti se setkáváme s pojmem, který hraje významnou roli ve zkoumané společenské skupině, totiž s pojmem „kroužek šití“ (angl. sewing circle, norský klub). Kroužky jsou charakteristickou formou sdružování, rozšířenou mezi norskými ženami popisovaně společenské vrstvy, a fungují především jako možnosti sociálního kontaktu, setkávání kamarádek a známých, navazování nových přátelství, výměny zkušeností a názorů. Společnost kuchyňského stolu charakterizuje autorka jako „do značné míry generálně specifickou společenskou organizaci pro řešení generálně specifických problémů“ (str. 171).

Devátá kapitola pojednává o problematice zaměstnanosti žen ve zkoumaném vzorku. Autorka uvádí přehled vývoje zaměstnanosti žen v posledních desetiletích a změn jejího charakteru. Možnosti získání „placeného zaměstnání“ jsou značně omezené, jsou lokalizovány převážně ve sféře služeb ve formě nekvalifikovaných a pomocných prací (uklízečky, čišnice, pomocné kancelářské síly apod.). Rovněž možnosti zvyšování kvalifikace jsou u žen zkoumané skupiny značně omezené. Autorka ukazuje, jakým způsobem „placené zaměstnání“ ovlivňuje osobní vztahy jednak mezi příslušnicemi téže třídy, jednak vztahy mezitřídní, rozkrývá možnosti identifikace žen s jejich zaměstnáním, analyzuje otázky prestiže a seberealizace. Závěrem zdůrazňuje významný fakt, že totiž navzdory očekávání mladé ženy-matky nezůstávají s malými dětmi v domácnosti, ale brzy nastupují do zaměstnání, většinou na zkrácený úvazek.

Desátá kapitola zkoumá příčiny, hlavní rysy, průvodní jevy a důsledky značně rozšířené volnočasové aktivity mladých dělnických žen, tj. hromadných návštěv diskoték, tanečních restaurací, kaváren apod. bez mužského doprovodu. Autorka považuje tento jev za jeden ze způsobů vyjádření určitého aspektu konfliktu rolí, v němž se ocitá dnešní západoevropská žena, konfliktu mezi rolí spolehlivé ochránkyně domova a rodinného krbu a rolí atraktivní ženy a milenkyně. Kromě toho se žena rozhoduje mezi manželem jako přítažlivým mužem a manželem jako „domácím tvorem“. Návštěva diskotéky jí dává možnost k uplatnění ženskosti, osobního kouzla. Pokud nejsou překročeny určité morální hranice, je tato činnost považována

ve svých důsledcích za jeden ze způsobů upevňování manželství; dává totiž pocit změny, vytržení z každodenní rutiny, pocit uspokojení a ovládnutí vlastního života. Morální pravidla jsou však často porušována, což vyvolává napětí. Na rozdíl od mnohých jiných činností, odbývajících se mimo domov a jednoznačně souvisejících s domácností (nákupy, jednání v bance) nebo souvisejících s ní zprostředkované (placené zaměstnání, návštěvy přátel), návštěvy diskoték jsou chápány jako projev individualismu, touhy po sebeuplatnění, jako protiklad k rodinnému krbu jako symbolu společenství, věrnosti, tepla a bezpečí.

V jedenácté kapitole autorka uvádí řadu příkladů manželských konfliktů a krizí, s nimiž se setkala během svého výzkumu a v nichž se odráží rozporuplnost morálních norem. Poukazuje zejména na silný smysl pro manželskou (sexuální) věrnost, který vykazují mladé ženy: zájem jednoho z partnerů o třetí osobu je chápán jako ohrožení vztahu a je zásadně posuzován z hlediska činů, nikoliv motivace. Motivy jsou považovány za dané a tudíž zcela jasné, hodnotí se jednání, přičemž právě způsob hodnocení „činů“ je nejasný a vyvolává v aktérech silný pocit nejistoty. Vztah mezi manžely je však prvořadý, přátelské svazky jsou zásadně až na druhém místě; očekávání přátelské loajality je přesto velice silné a nelояlnost mezi přáteli, resp. mezi přítelkyněmi, je patřičně odsuzována.

Dvanáctá kapitola pojednává o významu peněz v manželském a rodinném životě, zejména o podílu každého z manželů na hmotném zajištění rodiny, hospodaření s penězi, rozhodování o finančních záležitostech atd. Třináctá kapitola se zabývá problematikou manželského života jako dohody o rozdělení úkolů v rodině a domácnosti. Pro srovnání je uvedena charakteristika předějších generací dělnických žen v Bergenu. Ukazuje se, že doba, po kterou ženy zůstávají doma s dětmi, se podstatně zkrátila a že počet dětí se snížil stejně jako věkový rozdíl mezi nimi. Zásadním posunem je pak sblížení mužské a ženské role v městské rodině. Žena, která přispívá svým výdělkem na domácnost, má větší a zásadnější právo rozhodovat o rodinných záležitostech a sdílet svou roli s manželem. Typicky „ženské“ činnosti přestávají být doménou žen a ženy naopak přejímají řadu mužských činností.

Poslední dvě kapitoly obsahují shrnutí poznatků a některé dílčí závěry včetně doporučení pro další výzkumy a srovnávací studie. Autorka předkládá hypotézy, vysvětlující zjištěná fakta: mezi domovem (rodinným krbem) a vztahy s ním spojenými existují zásadní rozpory, které ženu „vyhání“ z domova a částečně vysvětlují její „úniky“. Dalším zdrojem napětí je rozpor mezi stejností (rovností) partnerů jako podobností a sexualitou, tj. romantickou láskou, která vyžaduje určitou míru komplementarity a závislosti. Dále se autorka zabývá otázkami rozvodů a rozvodovosti, které do značné míry vysvětluje napětím mezi základem manželství (tj. partnerským vztahem) a jeho fungováním v kontextu domácnosti a širší společnosti a podává rozbor jednotlivých aspektů tohoto napětí. Zásadní problém spatřuje ve specifické a konkrétní transformaci rovnostářského dilematu: dilematu rovnostářské morálky ve stratifikované kapitalistické třídní společnosti. Mezi přáteli existuje dilema mezi prestiží a rovností v komunitě. Mezi partnery je rozpor mezi sexualitou v manželství a sdílením těch úkolů v péči o domácnost, které obsahují symbolickou hodnotu pro identifikaci rodu. Řešení nebo pokusy o řešení těchto rozporů se odrážejí v rolích, které jednotlivci zastávají, ve výkonech rolí, v životních dráhách, v chodu domácnosti i v přátelských a kamarádských vztazích.

Přínos knihy norské autorky spatřuji nejen v bohatství shromážděného materiálu, v jeho pestrosti, hloubce analýzy zkoumaného vzorku a v provedených srovnáních základních sledovaných jevů v různých společenských skupinách (klasifikace společenských skupin dle vzdělání, společenského postavení apod.), ale zejména v ověření použité metody jako velmi efektivního a ekonomického nástroje zkoumání společenské reality, které by bylo možné a dle mého soudu i velmi užitečně uplatnit také v našich podmínkách. Studie sama o sobě pak je bohatým zdrojem inspirace a námětů pro další výzkumy a hromadná šetření.